

ISSN:2148-2292

Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 2018, 5 (16)

Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 2018, 5(16)

Kitap tanıtımı
Book launch

1916 Türkistan İsyanı Üzerine Yeni Belgeler

**1916 Türkistan İsyanı: Genel Trajedinin Belgelere Dayanan Kanıtları:
Doküman ve Materyaller Derlemesi**

Hazırlayan: T.V. Kotyukova

Moskova: Mercani Fonu

2016, 468 s.

ISBN 978-5-903715-99-2

Alfina Sibgatullina*

**Новые документы о восстании 1916 г. в Туркестане
(рецензия)**

**Восстание 1916 года в Туркестане: документальные свидетельства
общей трагедии: сборник документов и материалов / МГУ им. М. В.
Ломоносова, Институт всеобщей истории РАН ; [сост., авт. предисл., вступ.
ст. и коммент. Т. В. Котюкова].**

М.: Марджани,

2016, 468 с.

ISBN 978-5-903715-99-2

1916 Türkistan isyanı Rusya İmparatorluğu tarihine Türk Müslümanlardan çok sayıda can alan ve kanlı bastırılan ayaklanma olarak girmiştir. İsyanın oluşmasında ve büyümesinde birçok siyasi ve iktisadi sebep olup, bunların arasında özellikle I.Cihan Harbi dönemi şartlarında Rus çarının Türkistanlıların

* Prof. Dr., Rusya Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü, Moskova, E-Posta: alfina2003@yandex.ru

askerlik muafiyetini kaldırması ve cephe gerisine almak istemesi, bu kararı yerine getirmekte sorumlu olan Rus yetkililerin yerli halka baskı ve şiddet uygulaması etkili rol oynamıştır. Bugünkü Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Kazakistan Cumhuriyetleri sınırları içinde bulunan bölgelerde yaşanan olaylar Türk, Sovyet ve Rus tarihçileri tarafından çeşitli yönlerden değerlendirilmektedir, fakat olayların tartışılacak, incelenecek birçok konusu hala bulunmakta ve bu yüzden daha çok tarihi belge ve kaynaklara ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu bakımdan 1916 Türkistan isyanının 100. yıldönümü dolayısıyla Rusya Bilimler Akademisi'nin Genel Tarih Enstitüsü'nde hazırlanmış ve Moskova'daki özel Mercani Fonu tarafından yayınlanmış bir kaynak eseri tanıtmakta bu bağlamda büyük fayda vardır.

Kitap, Rusya Federasyonu Devlet Arşivi (GARF), Rusya Devlet Askeri Tarih Arşivi (RGVIA), Rusya Devlet Tarih Arşivi (RGIA), Rusya İmparatorluğu Dış Siyaset Arşivi (AVP RI), Rusya Federasyonu Dış Siyaset Arşivi (AVP RF), Kırgızistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi (TSGA KR), Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi (TSGA RK), Tacikistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi (TSGA RT), Tataristan Cumhuriyeti Milli Arşivi (NA RT) gibi önemli muesseselerde bulunan 1916 Türkistan isyanı ile alakalı 120 den fazla yeni tarihi belge içermektedir. Belgeleri bulup derleyen ve yayına hazırlayan Dr. T.Kotyukova konu ile alakalı kapsamlı bir Giriş bölümü de yazmıştır.

Rus ve Sovyet tarihçileri tarafından 1916 Türkistan isyanı üzerine yapılan araştırmaların bibliyografyasını veren T.Kotyukova, bunların arasında dikkate değer olarak Ye. Fedorov (Taşkent, 1925): T.Rıskulov (Kızıl Orda, 1927), P.Galuzo (Taşkent, 1932), G.Karpov (Aşhabad, 1935), Z. Kastelskaya (Taşkent, 1937), Z. Radjabov (Düşenbe, 1955), H.Tursunov (Taşkent, 1962) gibi uzmanların çalışmalarını göstermiş ve Sovyet döneminde bu konunun daha çok taşra (genellikle Orta Asya) tarihçilerine bırakıldığını vurgulamıştır.

Giriş kısmında arşiv belgeleri ve diğer kaynaklardan alınan materyaller içeren belli başlı tüm Rusça kitapların geniş listesi de vermiştir. Türk tarihçilerinin

ilerideki çalışmalarında bu kaynaklardan da mutlaka istifade etmesi gerektiği açıktır.

Kitaba giren belgelerin çoğunluğunu Rus devlet yetkililerinin isyan döneminde çeşitli mevki ve insanlara gönderdiği telegraf, mektup ve rapor metinleri teşkil etmektedir. Mesela, isyanı bastırmak için Türkistan Genel Valisi olarak atanan general A.N. Kuropatkin'inin (1848–1925) Dahiliye ve Hariciye Bakanlıklarına gönderdiği telgraflar ve ona gelen yazı ve diğer materyaller büyük önem taşımaktadır, onlarda ayaklanma esnasında köylerde oturan Rus göçmenlerin durumu, isyanı bastırmakta olan askerler arasındaki can kaybı, Osmanlı ordusunun İran cephesindeki başarısının isyancıları etkilemesi, yerli 'Terakkiperver' fırkasının, Alman, Çin, Türk casuslarının bölgedeki faaliyetleri ve diğer konulardaki belge, düşünce ve görüşleri yansıtır. 1916 yılının Ağustosunda isyan bölgelerini ziyaret eden Devlet Duması vekilleri A.Kerenskiy ve K. Tefkilef'in Taşkent, Semerkand, Cizak, Andican, Kokand şehirlerinde, hatta köylerde yerli halkla görüşmeleri, onların şikayetleri ile ilgilenmesi hakkındaki belgeler, Devlet Dumasında konuyla ilgili görüşlerini sunması da ilgi uyandırıcıdır. Müslüman fırkası milletvekili M.Cafarov'un ve İşçi partisi milletvekili A.Kerenskiy'in Devlet Dumasında gazetecilere kapalı oturumda yaptıkları ateşli konuşmaların metinlerinde de olayla ilgili çarpıcı belgeler verilmiştir. Bu kaynaklardan Kerenskiy, Cafarof ve bazı diğer milletvekillerinin Rusya İmparatorluğu'nda yaşayan gayr-i Rus ve Müslüman halklara yapılan haksızlıkları genel olarak eleştirttikleri, Türkistan nüfusunun sümürgeye baş kaldırmasındaki nedenlerini Devlet Dumasında gayet açık ve net dile getirdikleri görülmektedir

Subjektif belgeler olarak isyan döneminde çeşitli nedenlerle tesadüfen Türkistan'da bulunan Rus aydın ve din adamlarının tuttuğu günlükler de kitapta yer almıştır. Mesela, 'Sartların Türkestan İsyanı' adı altında verilen mühendis P.Anoşkin'in, Narın gümrük müdürü Dotsenko'nun günlükleri bunlardandır. İsyan günlerinde Yedisu bölgesinde bulunan tarihi şahıslardan biri de Türkistan ve Taşkent Piskoposu İnnokentiy Pustinskiy'dir. Türkistan Ortodoksları üzerine

verdiği yıllık hesabında (1917) sadece kendisinin isyan günlerinde gördüklerini aktarmakla yetinmez, diğer bölgelerdeki görgü şahitlerinin – mahalle papaz ve diğer din adamlarının duygusal ifadelerini de getirmiştir.

Arşiv belgeleri dışında kitapta o dönemin süreli yayınında çıkmış haber türü yazılar da yer almıştır. İsmail Gaspıralı'nın kızı Şefika hanım tarafından toplanmış ve şahsi arşivinde saklanmakta olan bu tür dokümanlar arasında Bakü'de çıkan 'Kasrpiy' gazetesinin verdiği haber ve makaleler özellikle önem taşımaktadır.

Kitapta bir araya getirilen belgeler arasında isyan bastırıldıktan sonra Çin'e kaçmak zorunda kalan Kırgız, Kazak, Dungan v.s. grupların vatana geri dönmesi için Sovyet Rusya yetkilileri tarafından yapılan yardım ve destek konusunu aydınlatan dokümanlar da vardır.

Rus tarih biliminde Türkistan mültecilerinin kaderi az araştırılmış bir konu olduğunu vurgulayan T.Kotyukova aynı zamanda isyan bölgesinde oturmakta olan Rus göçmenlerin de olaylardan çok etkilendiğini, isyancıların genelde onlara saldırdığı ve onlar arasında da ölenlerin sayısı oldukça büyük olduğunu gösteren belgeler getirmiştir. Zaten kitabın adını 'Genel Trajedi' diye koyduğundan da anlaşıldığı gibi, araştırmacı 1916 Türkistan isyanını hem yerli halk, hem Türkistan'ın verimli topraklarına Çar tarafından yerleştirilen Rus göçmenleri için büyük bir tarihi felaket ve kıyım olarak değerlendirmektedir.

Tanımını yaptığımız kitap arşiv fonları ve diğer kaynakların düzgün verilmesi, şahıs ve yer adlarının açıklayıcı not ve dipnotlarla temin edilmesi yönünden de titiz bir çalışmadır, eserin Türkistan tarihi ile ilgilenen tüm tarihçiler için faydalı olacağından eminiz.